

TÛTHOME KIIMENTI

NGIRÎNDI YA MBERE
IUKU RÎA MÛRITWA

©KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

Ngûgî ãjî ãkarítue kî-watho

Nduutha cionthe nikarítue. Gûtî gacuncî kabwîrîte kûritithua na njîra kinya îrîkû kana gûkûrûkîra utea bwa kî-nandî gûtîna rûûtha rwanðiki kuuma kîrî barîa barítite iuku rîrî.

Riarítîrwe mbere 2023

@Kenya Institute of Curriculum Development.

ISBN NO: 978-9914-43-267-1

Rîandîki na rîaritwa ã Kenya Institute of Curriculum
Development

P O Box 30231 - 00100

NAIROBI - KENYA

Thimû (020) 3749900 - 9, 3747994

Fax 254(020)36399130

E-mail: info@kicd.ac.ke

JARÏA JARÏKU

MWOROTO JWA MBERE: NJA YEETÛ 1

- A. THIKÏÏIRA NA UUGE..... 1
- b. TWARIE..... 4
- C. TÛTHOME 6
- D. TÛANDÏKE..... 6

MWOROTO JWA ÏÏRÏ: CUKURU YEETÛ..... 9

- A. THIKÏÏIRA NA UUGE..... 9
- B. TWARIE..... 11
- C. TÛTHOME 13
- D. TÛANDÏKE..... 15

MWOROTO JWA ÏTHATÛ: NTHONI INJEGA..... 17

- A. THIKÏÏIRA NA UUGE..... 17
- B. TWARIE..... 19
- C. TÛTHOME 20
- D. TÛANDÏKE..... 22

MWOROTO JWA ÏNA: ÛGIMA BWA MWÏRÏ..... 24

- A. THIKÏÏIRA NA UUGE 24
- B. TWARIE 25
- C. TÛTHOME 26
- D. TÛANDÏKE..... 28

MWOROTO JWA ÏTANO: MATHAA NA MAGIITA 30

- A. THIKÏÏIRA NA UUGE 30
- B. TWARIE..... 32
- C. TÛTHOME 35
- D. TÛANDÏKE 38

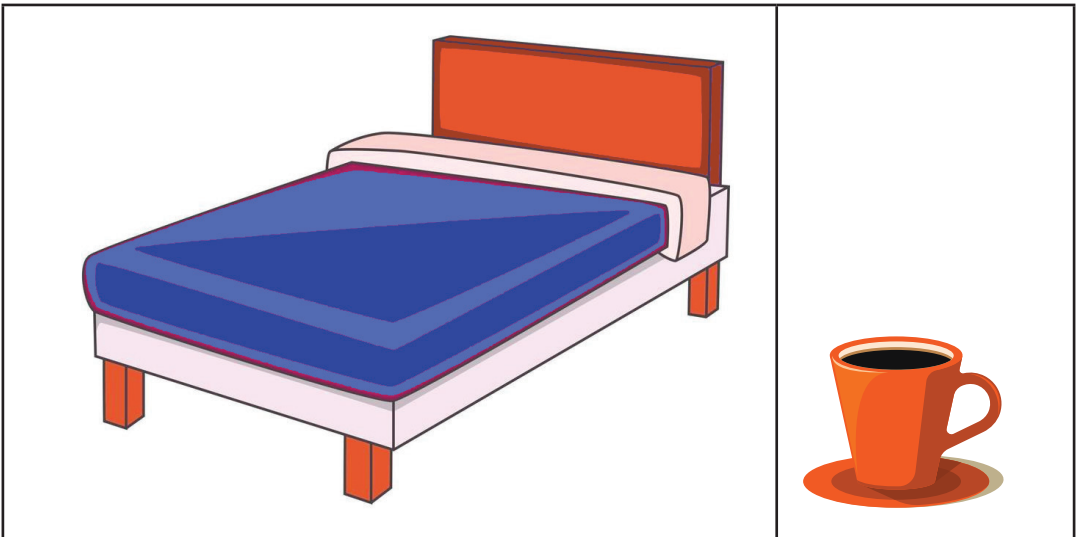
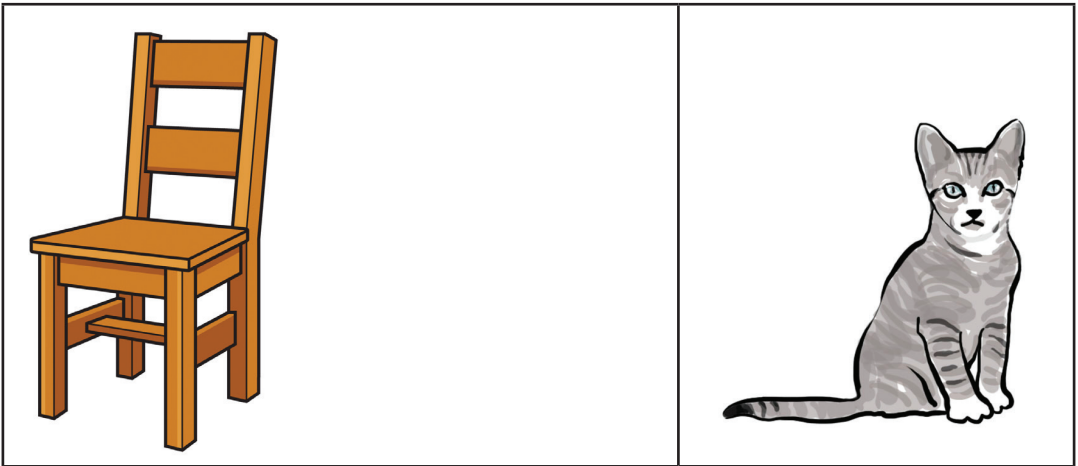
MWOROTO JWA MBERE: NJA YEETÛ

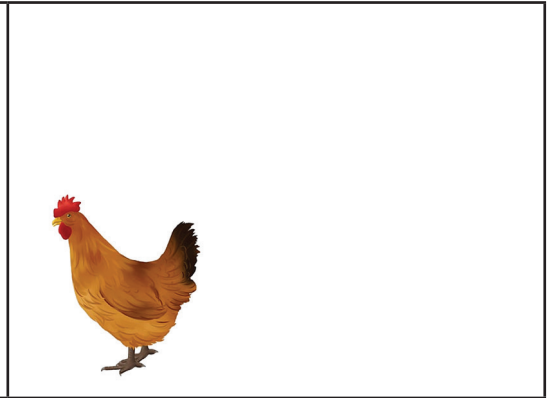
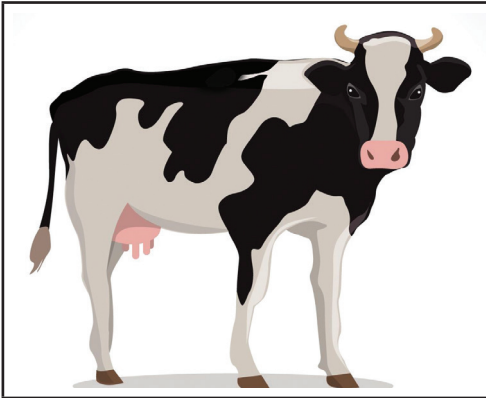
A. THIKÎIRA NA UUGE

Ngûgî ya mbere

Bûrî ikundine,

a. Tegeni mbica iji.

- b. Athûraneni mbica cia nyomoo na into.
- c. Ambeni mbica irîa bwathûrana.

Ngûgî ya ijîrî

- a. Bûri ikundine, tegeni mbica îjî.

- b. Îra mûcore waku imbi ûkwona.
- c. Gweta into birîa ûkwona bithongi mbicene îjî.

Ngûgî ya ithatû

- Mwarimû akabûthomera karûgono. Thikîreni karûgono kau.
- Gweta antû barîa barî karûgonone kau.

Karûgono ka mbere

Baba ni Karani na Kajuju.
Nî aana ba Mûrûgû na Kînanu.
Kwao kûrî na nyaki na maûa.
Nî barîthîtie ng'ombe.
Bendete nja yao mono.

Ngûgî ya inya

- Buri baîrî baîrî, tegeni mbica îîjî.

- Îîra mûcore waku imbi ûkwona

Ngûgî ya ithano

- Mwarimû akabûthomera karûgono. Thikîreni karûgono kau.

Karûgono ga twîrî

Kaarî nakari nthî gîfîne.

Nyomba yao îrî na metha.

Meethene kûrî na gîkombe na thaani.

Thaanine kûrî na gîtûûma kîtherûkîitue.

Ng'ina nî akûmwîkîira îria gîkombene.

b. Gweta into birîa birî karûgonone kau.

c. Uga ûrîa ng'ina wa Kaarî akûthithia.

Ngûgî ya nja

Ûgitongagîrûa ni mûciari kana mûreri,

a. Gweta nyomoo irîa irîthagua nja.

b. Uga nî into birîkû bitumagîrwa nja.

b. TWARIE

Ngûgî ya mbere

a. Tûthikîre karwîmbo. Twine.

Muuga maama. Ûrî ûmwega?

Muuga baaba. Ûrî ûmwega?

Muugeni twana. Bûrî babeega?

Muugeni bajûûjû. Bûrî babeega?

b. Ugeni nî baaû bagûkeethania.

Ngugi ya ijîrî

a. Tegeni mbica îjî.

b. Îîraneni imbi bûkûona

Ngûgî ya Ithatû

Bûrî baîrî baîrî,

- a. Îîra mûcore waku nîrî bûkethanagia.
- b. Îîraneni nîkî antû bakethanagia.

Ngûgî ya inya

- a. Uga mariîtwa jaja,
 - 1) Muuga
 - 2) Ûrere atîa?
 - 3) Watinda atîa?
 - 4) Tigwa bwega
 - 5) Ûrare bwega.

Ngûgî ya ithano

Ijûkieni bindio bûkiinaga karwîmbo ga nkethi.

Ngûgî ya ithanthatû

Tûthithie matiinda

Bûtongeretue nî mwarimû, thithieni matinda ja nkethi.

C. TÛTHOME

Ngûgî ya mbere

a. Tega kandi cia mbica irîa mwarimu agakwonia

Ngûgî ya ijîrî

b. Thoma mariîtwa jarîa jarî kandine ûgitoongagîrua ni mwarimû.

D. TÛANDÎKE

Ngûgî ya mbere

a. Tega ntemwa iji.

Aa Ee Ii Îî Oo Uu Ûû

Ntemwa ngambithia

Bb Cc Dd Gg Hh Jj Kk Mm
Nn Pp Rr Tt Ww Yy

Ntemwa ngambithua

Ngûgî ya ijîrî

- Tega mûritani akîandîka ntemwa ruuone.
- Aandîka ntemwa iu ruuone.

Ngûgî ya ithatû

Bûrî baîrî baîrî,
Tumîreni ntaka kûûmba,

- Ntemwa ngambithia
- Ntemwa ngambithua.

Ngûgî ya inya

Aandîka ntemwa iu iukune rîaku.

Ngûgî ya ithano

Aka ntemwa iji rangi.

a b c d
e f g h
i j k m
n o p r
t w y

MWOROTO JWA ÎÎRÎ: CUKURU YEETÛ

A. THIKÎÎRA NA UUGE

Ngûgî ya mbere

a. Thikîîra karwîmbo gaka.

Kaana ka mwarimû
Thikîîra nkengere
Caai îrî meethene
Aiyâî kunda twîte

Mûgambi...

Aiyâî kunda twîte
Kairûthi...
Aiyâî kunda twîte

b. Uga antû barîa bakûgwetwa karwîmbone.

c. Karwîmbo gaka kainagwa rî?

Ngûgî ya ijirî

Bûri baîrî baîrî,

Thikîîreni mwarimû akiuga mîgambo.

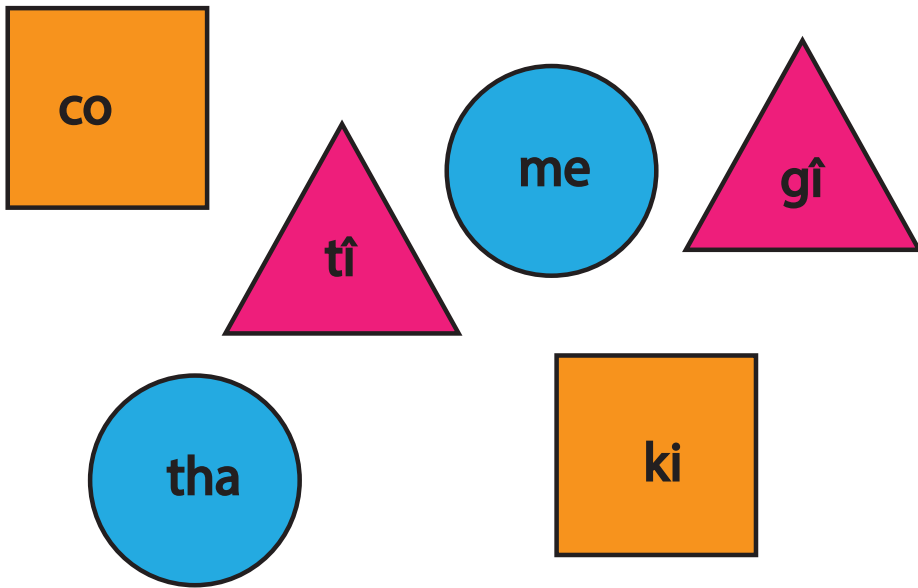
a. Cookerieni ûrîa mwarimû auga.

b. Gwatithanieni mîgambo îu îthithie rîîtwa.

Ngugi ya ithatu

Bûrû ikundine,

a. Tegeni mbica iji.

b. Ugeeni mîgambo îrîa îrî kîrî,

mîraba

kona ithatû

ithiûrûrî.

c. Gwatithanieni migambo irîa irî kîrî,

mîraba.

kona ithatû

ithiûrûrî

d. Uga mariîtwa ja birîa wathithia.

Ngûgî ya inya

- Thikîira mûritani akiuga mariîtwa.
- Athûrana mîgambo îrîa îrî kîrî mariîtwa jau.

(Ngerekano: karamu = ka ra mu)

cukuru _____

coki _____

rura _____

gîtî _____

- Thomera mûcore waku.

B. TWARIE

Ngûgî ya mbere

Bûrî ikundine,

- Îîraneni ûrîa aritani babwîraga bûgîte.
- Ugeni nîkî bwathîkagîra aritani.

Ngûgî ya ijîrî

a. Tega mbica îjî.

b. Uga nîatîa mûritani akwîra Karîmi.

c. Uga ûrîa Karîmi abuîrîte kûthithia.

Ngûgî ya ithatû

a. Thikîira ûrîa mûritani agûûkwîra.

b. Thithia ûrîa mûritani agûûkwîra.

Ngûgî ya inya

a. Tega mbica îjî.

- b. Îra mûcore waku ûrîa athithia.
- c. Thithia ûrîa mûcore waku agûkwîra.

C. TÛTHOME

Ngûgî ya mbere

Bûrî ikundine,

a. Tegeni mbica iji.

 <p>Mûbira</p>	 <p>Nkengere</p>
 <p>Kîondo</p>	 <p>Kîbaû</p>

b. Uga mîgambo îrîa îthithîtie mariîtwa jau.

Ngûgî ya ijîrî

- Uga mîgambo îrîa îrî kîrî mariîtwa jaja,
 - kîeni
 - nyaki
 - bendera
 - kîraci
- Thoma mariîtwa jau.

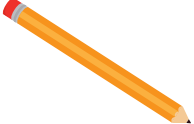
Ngûgî ya ithatû

Bûri baîrî baîrî,

a. Ugeni mariîtwa ja into birîa bionekaga cukuru.

Ngûgî ya nja

Thomera mûciari mariîtwa ja into bibi.

 Bendera	 Rura
 Pencû	

D. TÛANDÎKE

Ngûgî ya mbere

a. Tega mwarimû akîandîka mariîtwa jaja ruuone.

mwari

iuku

ndirica

maûa

Ngûgî ya ijîrî

Ûjûria ntemwa kîrî mariîtwa jaja.

1. g_tî
2. iuk_
3. met_a
4. k_ondo

Ngûgî ya ithatû

- a. Thikîira mûritani akîthoma mûcitarî.
- b. Aandîka mûcitarî jûu iukune rîaku.

MWOROTO JWA ÎTHATÛ: NTHONI INJEGA

A. THIKÎIRA NA UUGE

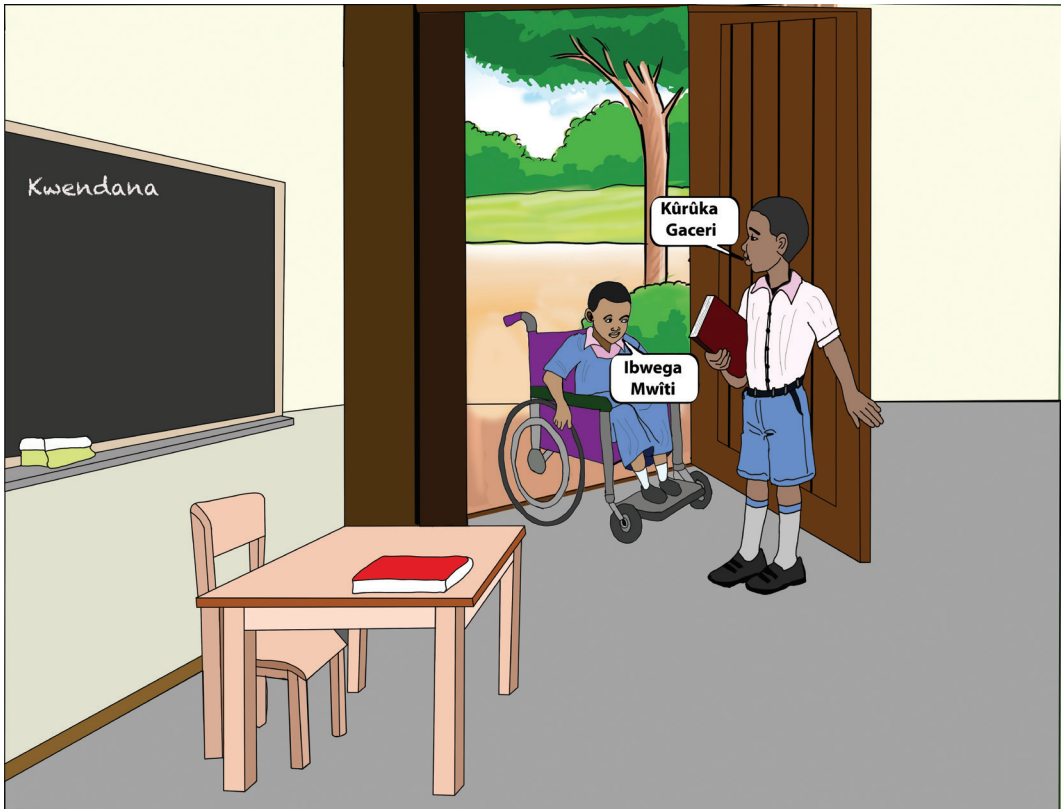
Ngûgî ya mbere

Bûrî baîrî baîrî,

- Tegeni mbica iji.
- Îîraneni imbi bûkwona.

Mbica ya mbere

Ngûgî ya ijîrî

- Thikîira mûritani akîthoma karûgono.
- Imbi karûgono gaka gakwarîrîa?
- Gweta mariîtwa ja antu barîa barî karûgonone kau.
- Gweta mariîtwa jarîa jakwonania nthoni injega.

Ngûgî ya ithatû

Bûrî ikundine,

- Gonanîreni tûrûgono twa nthoni injega.
- Gweteni mantû jaria jakûonania nthoni injega.

B. TWARIE

Ngûgî ya mbere

a. Uga mbugwa îîjî.

Nîngwataga ageni ugeni,
Nkabakethia na nthoni injega,
Na kûûbeera beete bwega,
Ndaewa gîntû nîncokagia nkaatho,
Ndathûkîria mûntû nîndombaga ûrekeri,
Nîndingaringaga mûrango mbere ya nkûrûka.

b. Gweta mantû jarîa mbugwa îu îkwarîria.

Ngûgî ya ijîrî

a. Tûthithie îtinda rîrî.

Karîmi: Mûthomi, ntethia na karamu.
Mûthomi: Itû ntîna kangî. Romba Mwenda.
Karîmi: Mwenda, mpa karamu.
Mwenda: Jûkia gaka.
Karîmi: Ibwega Mwenda.

b. Nî mariîtwa jarîkû jakwonia nthoni injega?

c. Gweta mariîtwa jangî jarîa jatumagîrwa kwonia nthoni injega.

Ngûgî ya ithatû

Bûrî ikundine, thithieni itinda rîrî.

a. Jûkia rîtwa gakabune.

- b. Onia ikundi bingî riîtwa rîu.
- c. Beere batunge mûcitarî bagîtumagîra riîtwa rîu.

Ngûgî ya inya

Bûrî baîrî baîrî, îîraneni mariîtwa ja nthoni injega jarîa bûtumagîra rîrîa;

- a. ûkûrumba gîntû
- b. waewa gîntû
- c. wathûûkia

C. TÛTHOME

Ngûgî ya mbere

Bûrî baîrî baîrî,

- a. Tegeni mbica îîjî.
- b. Îîra mûcore waku kîrîa ûkûona.
- c. Thoma mariîtwa jarîa jarî mbicene îîjî.

Ngûgî ya ijîrî

a. Ineni rwîmbo rûrû bûtongeretue nî mûritani.

Ibwega nî gûntethia,
Kinya ni ngagûtethia,
Rîrîa ûkeenda utethio,
Tûkarage na wendo.
Ndakûthûkîria nkaromba ûrekeri,
Nagwe wanthûkîria ngakûrekeri,
Kenda tûkara twendene,
Tûmenyere ûcore bwetû.

b. Gweta mariîtwa ja nthoni injega kuuma rwîmbone.

Ngûgî ya ithatû

Bûrî baîrî baîrî,

a. Tega mûraba jûjû.

b. Cûa na ûthiurûkîrîe mariîtwa jaja.

Ndekera, ibwega, ntethia, itû, mpa,

M	A	U	K	U	M	U	T	U
U	K	U	R	A	M	I	T	U
B	I	I	G	O	P	B	U	U
U	W	E	B	H	A	W	H	K
K	P	N	D	E	K	E	R	A
O	N	Y	E	K	I	G	S	I
N	T	E	T	H	I	A	P	A

Thomera mûcore waku mariîtwa jau.

Ngûgî ya inya

Bûrî ikundine,

- Thuureni mariîtwa kuuma gakabûne.
- Tumîreni mariîtwa jau gûtunga mîcitarî.
- Thomereni bangî.

D. TÛANDÎKE

Ngûgî ya mbere

- Thikîira mûritani akîthoma mariîtwa.
- Aandîka mariîtwa jau iukune rîaku.

Ngûgî ya ijîrî

Ûjûria twanya tûtû.

- _____ ûringe nkengere. (Îta, ndakûromba)
- _____ mbumagare. (Ndauga, mpa rûûtha)
- _____ ntumîre karamu gaaku. (Mbîtikîîrîa, reete)
- _____ nîûntû bwa gûnkundia rûûjî. (Itû, ibwega).

Ngûgî ya ithatû

- Thuura kandi cia mîgambo gakabûne ka mwarimû.
- Banga kandi iu kenda ûthithia mariîtwa.
- Aandîka mariîtwa jarîa wathithia iukune rîaku.

Ngûgî ya inya

a. Tega mbica îîjî.

b. Aandîka mariîtwa jarîa jakwonania nthoni injega.

MWOROTO JWA ÎNA: ÛGIMA BWA MWÎRÎ

A. THIKÎIRA NA UUGE

Ngûgî ya mbere

- a. Ina rwîmbo rûru
- b. Jûkanieni bindio bûkiinaga. Teethererueni nî mwarîmû.

Nînthambaga njara,
Nînthambaga njara,
Nkarûnga nkunyû,
Nkarûnga nkunyû,
Na ngakinya maigo,
Na ngakinya maigo,
Ndaarîa irio,
Ndaarîa irio.

Imbijî kûthamba,
Imbijî kûthamba,
Kûûra nguû,
Kûûra nguû,
Na kwara gîtanda,
Na kwara gîtanda,
Ndookîira,
Ndookîira.

Ngûgî ya ijîrî

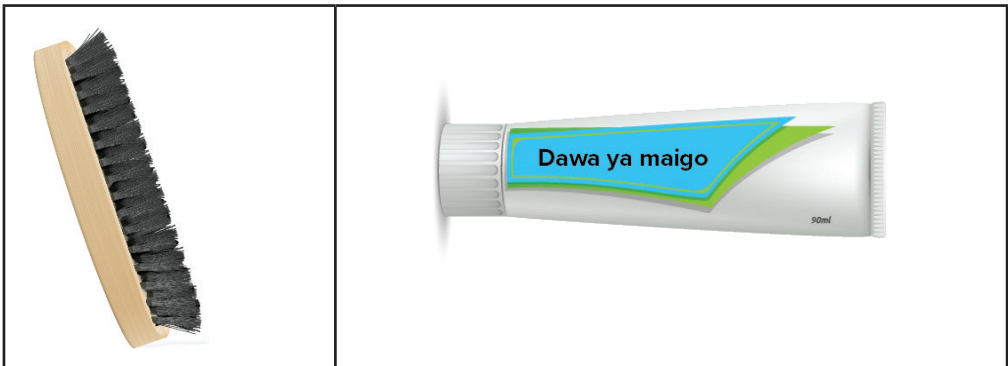
- Thikîira mûritani akîthoma mbugwa.
- Gweta into birîa bitûmagirwa kûmenyeera ûtheru bwa mwîrî.
- Gweta njîra ijîrî cia kûrigîria kûgwatithia bangî mîrimo.

B. TWARIE

Ngûgî ya mbere

Bûrî baîrî baîrî,

- Tegeni mbica iji.

- Îira mûcore waku imbi ûkwona.

Ngûgî ya ijîrî: tûthithie

Bûrî baîrî baîrî,

- Thithieni îtinda rîrî.

Kînyua: Kathambi, a nûûrikanîre gukira maîgo?

Kathambi: ã indikanîre.

Kînyua: Kinya ni, na ndaangûra iratû.

Kathambi: Ô tega ûria nkunyû ciaku ikari.

Kînyua: Îî nkwona, nkarûnga ûgoro.

- b. Îîraneni mathithio ja ûtheru bwa mwîrî jarîa jagweti îtindene rîu.

C. TÛTHOME

Ngûgî ya mbere

Bûrî ikundine,

- a. Tegeni mbica iji.

Mbica ya mbere

Mbica ya ijîrî

- b. Îîraneni birîa bûkwona mbicene iu.
- c. Gweteni into birîa bigûtumîrwa mbicene iu.

Ngûgî ya ijîrî

Bûrî baîrî baîrî,

- a. Thomeni tûrûgono tûtû.

Karûgono ka mbere

Nkunyû indaja iciithaga rûko.

Rûko nî rûretaga mîrimo.

Tûbwîrîte kûthambia na kûrûnga nkunyû.

Karûgono ga twîrî

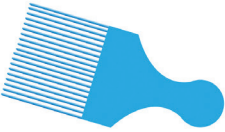

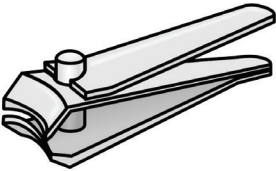
Njara cietû niitongaga into bibiingî. Into biu ibîkagîra njara rûko. Tûthambaga njara mbere ya kûrîa. Twauma kîorone tûbwîrîte kûthamba njara. Iji nî njîra cia kûrigîria mîrimo.

- b. Îira mûcore waku nîkî ûrûngaga nkunyû.
- c. Îîraneni nîkî bûthambaga njara.

D. TÛANDÎKE

Ngûgî ya mbere

- a. Tega mbica iji.

GÎNTU	ÛTUMÎRI
	
	
	
	
	

b.

- c. Aandîka o urîa gîntû gîtumagîrwa.

Ngûgî ya ijîrî

Ûjûrîria ntemwa irîa itîo

1. m_raci
2. kûth_mba
3. gûk_ra
4. gûcanûr_

Ngûgî ya ithatû

Tumîra mariîtwa jaja kûûjûrîria mîcitarî iji.

rûûjî, gatambaa, gûcanûri, kagînga

1. Kîrîmi natumagîra _____ gûcanûra mûtundu.
2. Kendi naamiraga na _____.
3. Kîmathi akiraga magûrû na _____.
4. Ibwega kûnyua _____ rûrûtheru.

MWOROTO JWA ÎTANO: MATHAA NA MAGIITA

A. THIKÎIRA NA UUGE

Ngûgî ya mbere

a. Tega mbica iji.

Mbica ya mbere	Mbica ya ijîrî
	
Mbica ya ithatû	
	

Rîrî nî îgiita rîrîkû rîa ntukû?

b. Nî ngûgî irîkû iritagwa îgiita rîrî?

a. nja

b. cukuru

Ngûgî ya ijîrî

a. Tega mbica îjî.

b. Cokera uria mwarimû akuuga.

Nî thaa îmwe ya rûûkîrî.	Nî thaa cia gwîta cukuru.
Nî thaa mûgwanja cia mûthenya	Nî thaa cia kûrîa biakûrîa bia mûthenya

Nî thaa kûmi cia ûgoro	Nî thaa cia gûtindania

Ngûgî ya ithatû

a. Ineni rwîmbo rûrû bûtongeretue nî mwarimû

Nî thaa îmwe ya rûûkîrî,

Twîteni cukuru.

Nî thaa inya cia rûûkîrî,

Twîteni kagiita.

Nî thaa mûgwanja cia mûthenya,

Twîteni tûkarîe biakûrîa.

Nî thaa ijîrî cia ûgoro,

Twîteni tûkamame.

Ngûgî ya nja

Inîra acoore baaku ba nja rwîmbo rûu.

B. TWARIE

Ngûgî ya mbere

Bûrî baîrî baîrî,

a. Ineni karwîmbo gaka

Njumatatû

Njumaine

Njumatano

Aramici

Njumaa
Nî ntukû cia cukuru.
Njumamoci,
Njumapiri,
Nî ntukû cia kûnogoka.

b. Îîraneni ntukû cîa kiumia irîa igweti rwîmbone.

Ngûgî ya ijîrî

Bûrî ikundine,

a. Tegeni mbica iji.

Mbica ya mbere

Mbica ya ijîrî

Mbica ya ithatû

b. Îîraneni nî ngûgî irîkû antû baba bakûrita.

Ngûgî ya ithatû

a. Uga mbugwa îîjî.

Ntukû îrî mathaa,
Ja ûtukû na mûthenya,
Kûrî ndagîka na mathaa,
Mwaka jûrî biumia na mîeri.

Kûrî magiita,
Ja maanda, marîmîra na maketha,
Tûriteni ngûgî cietû,
Igiita rîrîa rîagîrîte.

b. Gweta mathaa na magiita jarîa jarî mbugwene.

c. Tega bindio îrîa bûkoonua nî mwarimû.

d. Îîra mûcore waku kîrîa gigukugwiria kîrî bindio iji.

C. TÛTHOME

Ngûgî ya mbere

Thoma mariîtwa jarîa mwarimû akabwonia.

Ngûgî ya ijîrî

Thoma mîcitarî îîjî

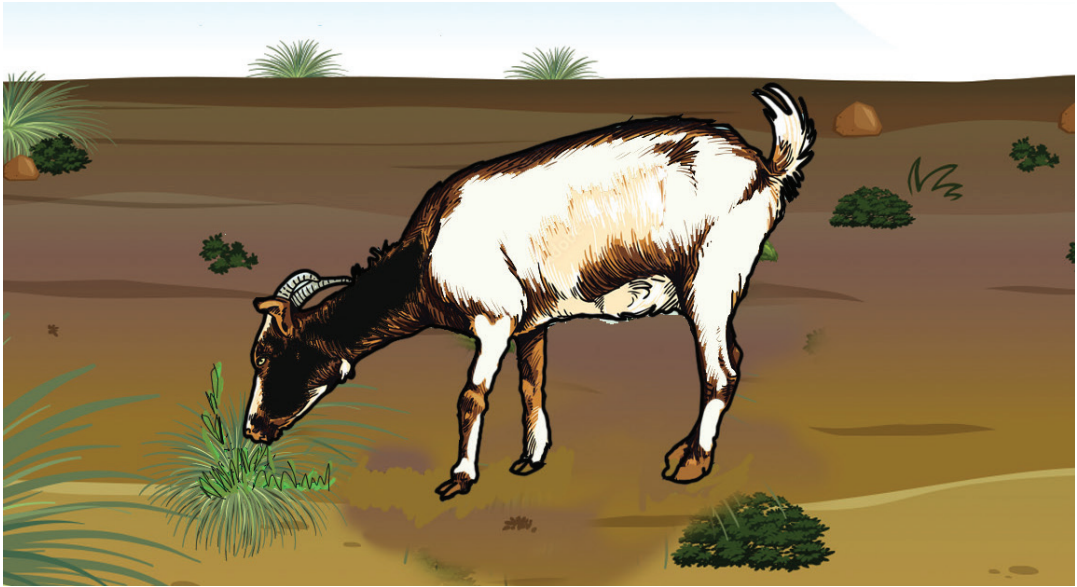
1. Tûmamaga ûtukû.
2. Tûandaga mpempe mûratho.
3. Tûthuranagîra miunda thano.
4. Mûcii nîju mweri jûrîa jûrî mpio mono.

Ngûgî ya ithatû

Bûrî baîrî baîrî,

a. Tegeni mbica iji.

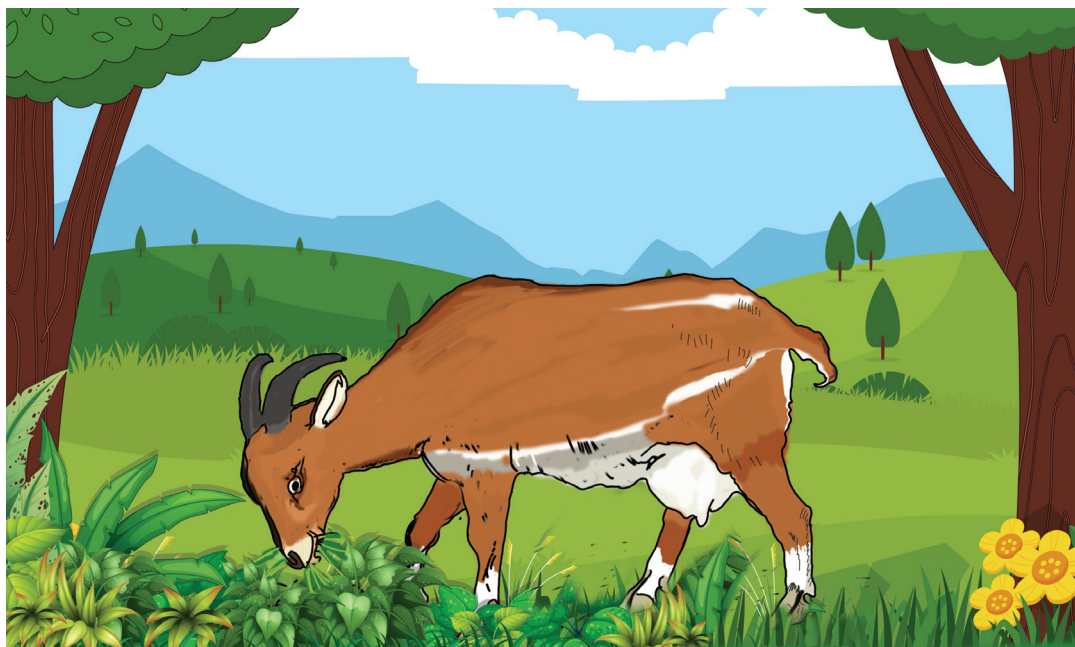
Mbica ya mbere

Mbica ya ijîrî

Mbica ya ithatû

- b. Îraneni imbi bûkûona.
- c. Thomeni rûgono rûrû.

Mwenda na Gatwîri nî beetîre kûriûngîra ûjûûwe. Baambîrîrie rûgendo rûûkîrî kaina. Kwarî Njumamoci îgiita rîa mbura. Bagûkinya ûgoro, ûjûûwe nagwîrîrue mono.

- d. Cookieni biûria bibi.
 - 1. Ibaû beetîre kûriûngîra ûjûûwe?
 - 2. Baambîrîrie rûgendo thaa ing'ana?
 - 3. Kwarî îgiita rîrîkû?
 - 4. Baakinyîre kwa ûjûûwe thaa ing'ana?
 - 5. Nîkî nontû ûjûûwe agwîrîrue?
 - 6. Ûrîthûgaania nîkî baakînyîre ûgoro?

D. TÛANDÎKE

Ngûgî ya mbere

- a. Tega mîgambo îrîa ûkanenkerwa nî mûritani.
- b. Mîtumîre kûandîka mariîtwa.
- c. Aandîka mîcitarî ûgîtumagîra mariîtwa jau.
- d. Thomera bangî mîcitarî iu.

Ngûgî ya ijîrî

- a. Ûjûrîrîa mîcitarî îjî ûgîtumagîra mîgambo îjî.

mûthenya	ûtukû	rûkîrî	mûthia jwa kiumia
----------	-------	--------	-------------------

1. Mbûkagîira _____.
2. Tûritaga ngûgî _____.
3. Maamaga _____.
4. Tûnogokaga _____.

Ngûgî ya ithatû

Banga mariîtwa jaja jae mîcitarî îîmîega.

1. Mwaburi Kajuju na arî.
_____.
2. Nîîkûrîa ng'ombe nyaki.
_____.
3. Aagûkinya Koome cukuru.
_____.
4. Kienine ng'ondu nîîtheeki.
_____.

